

Список використаних джерел:

1. Дністрянський С.С. Загальна наука права і політики. Перша книга. Генеза та основи права. Прага, 1923. С. 9.
2. Дністрянський С. Погляд на теорії права та держави. *Ювілейний збірник Наукового товариства ім. Т. Шевченка у Львові в п'ятдесятиліття заснування 1873—1923*. Львів, 1925. 324 с.
3. Коваль А.Ф. Погляди Станіслава Дністрянського на право та державу (загально-теоретичні аспекти): автореф. дис. канд. юрид. Наук. Львів, 2005. 16 с.
4. Конституція Західноукраїнської Народної Республіки [проект Станіслава Дністрянського] (1920 року) URL: <http://constituanta.blogspot.com/2012/08/1920.html>. Режим доступу: <http://constituanta.blogspot.com/2012/08/1920.html>.
5. Савчак А. Західноукраїнська Народна Республіка в Конституційному проекті С. Дністрянського. *Вибори та демократія*. 2008. № 4 (18). С. 59.
6. Ухач В.З. Історія держави і права України: Навчальний посібник (конспекти лекцій). Тернопіль, 2011. 378 с.

Науковий керівник: Ухач В.З., к.і.н., доцент кафедри теорії та історії держави і права юридичного факультету ТНЕУ.

РЕЧОВЕ ПРАВО УКРАЇНИ В ПЕРІОД РЕВОЛЮЦІЇ 1917–1921 рр.

МАЙДАНИК Роман Андрійович,
*д.ю.н., професор, завідувач кафедри
цивільного права юридичного
факультету Київського національного
університету ім. Т. Шевченка*

I. Речові права в період Центральної Ради (листопад 1917 р. – квітень 1918 р.)

1. Перемога в Росії лютневої революції 1917 р. створила реальні умови для національно-державного відродження національних окраїн колишньої імперії, передусім – України.

Політику вітчизняного права в період української революції 1917–1921 рр. визначали близькі українському національно-демократичному руху, який значною мірою був соціалістичним [1, с. 488], ідеї соціалізації землі, безоплатної передачі у загальнонародну власність (власність трудового народу) поміщицької, церковних, інших земель, вод, надр, фактичного перетворення приватної власності на землю в індивідуальну трудову власність. Її обслуговування найманою працею допускалося лише у виключних випадках, тимчасово і згідно з правилами, які встановлювали земельні комітети.

2. Відповідно до закону Центральної Ради від 25 листопада 1917 р. правові акти колишньої Російської імперії в Українській Народній Республіці (УНР) не припиняли дії на території УНР, якщо вони не були скасовані універсалами, законами і постановами Центральної Ради і Генерального Секретаріату [2, с. 477].

3. Визначально вплинуло на систему вітчизняного права, зокрема, й речового права, ухвалення актів конституційного значення УНР – Універсалами. Так, Третім Універсалом (7 листопада 1917 р.) було проголошено створення УНР і закладено економічні та державно-правові засади УНР. Зазначеним універсалом, зокрема, скасовувалася приватна власність на поміщицькі, удільні, монастирські, кабінетські і церковні землі та проголошено їх власністю всього трудового народу. Четвертий Універсал (9 січня 1918 р.) проголосив УНР самостійною, ні від кого незалежною, вільною, суверенною державою українського народу, яка хоче жити у злагоді і дружбі з усіма сусідами. В Універсалі підтверджувалася спрямованість на соціалізацію і передачу землі трудовому народу без викупу, а лісів, вод і надр – у відання Рад народних депутатів УНР. Видані Генеральним Секретаріатом у розвиток зазначених Універсалів положення про земельну справу забороняли продавати, купувати, передавати в заставу, дарувати і передавати землю будь-якому іншим способом, підкреслюючи, що вона є загальнонародною власністю. Власність на землю в межах до 50 десятин не скасовувалася.

4. Тимчасовий земельний закон було затверджено 18 січня 1918 р. [2, с. 128-130]. Відповідно до нього верховне управління землею, водами, лісами і надрами до скликання Установчого Зібрання взяла на себе Центральна Рада. Міськими землями розпоряджалися органи місцевого самоуправління, всіма іншими – сільські громади і земельні комітети.

Земля надавалася для суспільного користування, під житло і будівлі окремим особам, товариствам, громадським закладам для проживання, розміщення торговельних і промислових підприємств, і, звичайно, для приватних трудових господарств, обробіток землі, в яких повинні були здійснювати своєю працею окремі особи, сім'ї або спільно товариства. Наймана праця могла застосовуватися лише у виключних випадках, тимчасово і згідно з правилами, які встановлювали земельні комітети.

Присадибні ділянки під господарські будівлі і підприємства надавалися згідно з нормами, встановленими органами міського самоуправління і земельними комітетами.

Користування землею проголошувалося безоплатним. Оподаткуванню підлягали лише надлишки землі понад встановленої норми. Право користування землею могло переходити в порядку спадкування.

Викокультурні господарства не підлягали поділу і передавалися в користування товариствам або сільським громадам. Це саме правило поширювалося на сади, виноградники, хмільники тощо.

29 квітня 1918 р. Центральна Рада встановила нову норму земельної ділянки, яка могла знаходитися в приватному володінні, в розмірі 30 десятин.

5. В умовах світової війни, упадку господарства все більшою ставала загроза голоду, що вимагало концентрації продовольства в руках держави. Після створення УНР Генеральний Секретаріат став вважати хліб власністю держави. Спочатку справа ревізії хліба взяли в свої руки земельні комітети, а коли виникла потреба кормити 400-тисячну армію Німеччини та Австро-Угорщини і ще й відправляти продукти харчування в ці держави, до цієї справи підключилися продовольчі загони із співвітчизників, окупаційні війська, напівбандитські формування, створене на початку квітня 1917 р. Державне хлібне бюро та його контори на місцях.

У селах вилучався не лише хліб, але й худоба, машини, будівлі, одяг, насіння. 15 березня 1918 р. майже в кожному селі були створені особливі комісії «з відчуження надлишків зернових, фуражних і м'ясних продуктів» [1, с.465].

II. Речові права в період Української держави гетьмана П. Скоропадського (квітень–грудень 1918 р.)

6. За період неповних восьми місяців існування Гетьманата (квітень–грудень 1918 р.) державній владі вдалося провести цілий ряд заходів, покликаних відновити баланс між приватною власністю і публічними інтересами держави.

Політика права в період Української держави гетьмана П. Скоропадського ґрунтувалася на ідеях відновлення і недоторканності права приватної власності. Свідченням цього може бути Гетьманська Грамота від 29 квітня 1918 р., в якій йшлося про скасування всіх розпоряджень уряду УНР і Тимчасового уряду, але це стосувалося лише тих актів, які порушували права приватної власності.

7. До нормативно-правових актів, які визначали конституційні засади Української держави, перш за все, належить Грамота до всього українського народу і Закон про тимчасовий державний устрій України від 29 квітня 1918 р.

Грамота, поряд із проголошенням основних напрямів діяльності майбутнього уряду, містила норми прямої дії. Наприклад, приватна власність проголошувалася фундаментом культури і цивілізації та відроджувалася повною мірою, встановлювалася свобода купівлі-продажу землі, відкривався простір для торгівлі, приватного підприємництва та ініціативи.

8. Земельне законодавство Гетьманата було націлено на скасування загальнонародної і відновлення приватної власності на земельні ресурси України.

14 червня 1918 р. було прийнято закон про право продажу і купівлі землі поза міських меж. Право продажу надавалося кожному власнику сільськогосподарських і лісових угідь, з одним обмеженням, що ці земельні ділянки не повинні були перевищувати 25 десятин.

Без обмеження розміру можна було купувати ділянки, які продавалися на публічних торгах у порядку примусового стягнення іпотечних і приватних боргів. Новий закон не отримав зворотної сили: купчі і дарчі записи, складені до 31 грудня 1917 р., підлягали затвердженню без застосування встановлених законом норм.

У кінці серпня уряд дозволив продавати земельну власність навіть тоді, коли вона була передана в оренду. Орендний договір після затвердження акту про продаж втрачав силу.

У листопаді 1918 р. гетьман затвердив законопроект, підготовлений В. Леонтовичем, який передбачав, що земельні ділянки понад 200 десятин будуть скуповуватися державою і через Державний банк розподілятися між малоземельними, виходячи з тієї самої норми в 25 десятин на одне господарство.

Однак всі заходи, які стосуються власності на землю і користування землею, не могли виправити важке становище з продовольством.

9. У кінці травня 1918 р. гетьман дозволив вільну торгівлю хлібом й іншими продуктами. Однак після цього було видано наказ Міністерства продовольчих справ, де зазначалося, що це не скасовує державної монополії на хліб і що жодні закупівлі хліба поза Державного бюро не допускаються.

У липні 1918 р. Рада міністрів прийняла закон про хлібну повинність в Українській державі, згідно з яким весь продовольчий і фуражний хліб урожаю 1918 р., за винятком запасу, визначеного міністром продовольчих справ, для продовольчих і господарських потреб власника, поступав у розпорядження Української держави і міг відчужуватися лише державними продовольчими установами.

За першою вимогою продовольчих органів власник хліба зобов'язувався доповісти

про кількість і місце зберігання його запасів, про число осіб, які повинні харчуватися за рахунок його господарства, про кількість власної худоби і десятин посіву. Всі «залишки» необхідно було здати державі суворо у встановлені строки за твердими цінами. У тих, хто намагався ухилитися від здачі хліба, він реквізувався за цінами вище встановлених на 30 %, а хто приховував, – на 50 %. Зберігати хліб власник повинен був на свій страх і ризик, оскільки за неналежне зберігання зерна він притягувався до матеріальної та кримінальної відповідальності.

Селянину на рік залишалось для харчування лише по 240 кг. жита і пшениці і по 48 кг. круп у розрахунку на одну душу (денна норма споживання однією людиною становила 660 г. пшениці і 130 г. круп) [3; 1, с.472].

III. Речові права в період Директорії (грудень 1918 – серпень 1919 р.)

10. Українське право в період Директорії визначали принципи парламентаризму, як форма вираження волі «робочого класу і селянства».

Закон Директорії про землю в УНР від 8 січня 1919 р. не відновлював, але певною мірою модифікував відповідний закон Центральної Ради. Він підтверджував скасування приватної власності на «всі землі з їх водами, наземними і підземними природними багатствами і лісами» і перехід їх у загальнонародну власність. Місце земельних комітетів зайняли земельні управи, створювалися запасний земельний і державний меліоративний фонди, переслідувалися самочинні захоплення землі, організовувався сільськогосподарський кредит, визначалися землі, які необхідні для громадського користування.

Ділянки для приватнотрудової діяльності визначалися в кожному регіоні земельними управами, але вони повинні були бути не менше 5-6 десятин на господарство і не більше трудової земельної норми.

Землі звільнялися, переходили в користування земельних управ і ставали запасним земельним фондом, із якого виділялися ділянки для малоземельних селян і загальнодержавних потреб.

Площі з висококультурним хліборобством не дробилися, а переходили в користування трудових товариств, які повинні були створюватися з цією метою.

Незважаючи на тимчасове полегшення хлібної повинності з березня 1919 р., уже влітку (з липня 1919 р.) було прийнято новий закон про злібну повинність, яким норми обов'язкової хлібоздачі підвищувалися в 2-5 разів. Встановлювалися жорсткі покарання за відмову, чи ухилення від здачі продуктів й інші дії, які перешкождали здачі хліба [4, с. 501-502; 1, с. 481].

IV. Речові права в період ЗУНР (листопад 1918–1919 рр.)

11. В українських землях Австро-Угорщини 1 листопада 1918 р. було проголошено Західноукраїнську Народну Республіку (ЗУНР). Від самого початку ЗУНР мала чіткі орієнтири на побудову парламентської республіки, не вдавалася до радикальних соціалістичних експериментів, поширених на сході України, а в основу адміністрації і права було покладено «австрійські моделі».

12. На західноукраїнських землях, які перебували в складі Австрії та Австро-Угорщини (Галичина, Буковина) діяло Австрійське загальне цивільне уложення 1811 р. (далі – А.з.ц.у.), яке було кодексом цивільного права, просякненого ідеями природного права та ідеалами доби Просвіта. У зв'язку з розпадом Австро-Угорщини у 1918 р. А.з.ц.у. діяло із деякими змінами на території Галичини і в період її приєднання після Першої світової війни до складу Польщі за Ризьким мирним договором 1921 року. У

1933 році було затверджено польський кодекс зобов'язань, який припинив дію значної частини А.з.ц.у. на Буковині, яку захопила Румунія, цей кодекс був чиним аж до 1938 року [5, с. 9-10].

13. Основними речовими правами за А.з.ц.у. були право власності, право володіння, право на заставу, а також сервітути. Стаття 353 А.з.ц.у. надавала таке визначення поняття власності: «все, що кому-небудь належить, всі його тілесні та безтілесні речі». Власність розглядалась як право розпоряджатися сутністю та вигодами певної речі на свій вибір і позбавляти цього права всіх інших. Повний власник мав право вільно розпоряджатися своєю власністю.

14. Речі поділяли на тілесні, безтілесні, рухомі та нерухомі, користовані та некористовані, з ціною та без ціни. Тілесними речами були ті, що сприймалися органами чуття. До безтілесних речей належали насамперед майнові права – право ловити рибу, полювати тощо. Речі, які безперешкодно можна було переміщати у просторі, вважали рухомими, а інші – нерухомими. Рухомі речі, які були приналежністю до нерухомих речей, теж визнавали нерухомими.

15. Предмет права власності становили речі, і кожна особа, якій це не заборонено законом, могла набувати цього права особисто чи від свого імені через іншу особу. Власник на підставі свого права мав право вільно розпоряджатися своєю власністю (майном), на свій розсуд користуватися чи не користуватися своєю річчю, він мав право її знищити, віддати іншим повністю або частково, або відмовитися від речі безумовно, тобто залишити її.

16. Підставами для набуття права власності були присвоєння, прирощування та передача майна. Без правових підстав і без законного способу набуття жодна власність не може бути набутою. Правовою підставою для заволодіння безхазяйними речами була свобода людини вилучати такі речі з їх природного стану. Таким способом було присвоєння, за допомогою якого особа набувала у власність безхазяйну річ із наміром використовувати її як власну.

V. Речові права в період УСРР (січень 1919–1922 рр.)

17. Створений у Курську 28 листопада 1918 р. Тимчасовий робітничо-селянський уряд України витіснив місцеві органи влади Другої Української Народної Республіки, встановлюючи свою владу. 14 січня 1919 року радянська державність на українських землях була конституційована з новою назвою – Українська Соціалістична Радянська Республіка (УСРР). Вона зберіглася до 1937 року.

У період до створення в 1922 р. Радянського Союзу право УСРР відображало класові інтереси пролетарської держави в період «військового комунізму», які орієнтувалися на революційній доцільності і правовій свідомості.

18. Цей період у праві характеризується прагненням української держави перейти від товарно-грошових відносин до безтоварного продуктообміну (тобто від ринку до розподілу), внаслідок чого відбулося небачене звуження предмету цивільного права. Диспозитивні засади регулювання майнових відносин замінюються адміністративним методом. Приватне право витісняється публічним. «У декретах радянської влади центральне місце займає інститут права власності. Володіння і права на чужі речі практично не згадуються. Законодавство знає лише дві форми власності: державну і приватну» [6, с. 129].

19. В УСРР відносини з використання земель сільськогосподарського призначення регулювалися нормами Земельного кодексу УСРР від 16 жовтня 1922 р. Зазначений ко-

декс передбачав, що право приватної власності на землю, надра, води та ліси в межах УСРР скасоване назавжди (ст. 1), а всі землі в межах УСРР, у чийому б віданні вони не були, становлять власність робітничо-селянської держави (ст. 2). Порушення права державної власності на землю (купівля, продаж, заповіт, дарування, застава землі) заборонялись, а особи, винні в цьому, притягалися до кримінальної відповідальності, а також позбавлялися землі, якою користувалися (ст. 26).

Право на користування землею могло бути здійснене землекористувачем лише у складі земельної громади.

ЗК УСРР 1922 р. передбачав трудову оренду землі і допоміжну найману працю в трудових землеробських господарствах.

Список використаних джерел:

1. Правовая система Украины: история, состояние и перспективы: в 5 т. /Т. 1 Методологические и историко-правовые проблемы формирования и развития правовой системы Украины / под общ. ред. В.М. Цвика, А.В. Петришина. Харьков, 2011. 896 с.

2. Українська Центральна Рада [Текст]: Док. і матеріали: у 2 т. /Т. 1. 4 березня — 9 грудня 1917 р. Київ, 1997. 590 с.

3. ЦДАВО України. Ф. 1064, оп. 1, спр. 13. Арк. 3 зв.

4. Директорія, Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки [Текст]. Т. 2. С. 501—502.

5. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. /Т. 1 Історія держави і права України / редкол.: В.Д. Гончаренко (голова) та ін.; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2016. 848 с.

6. История отечественного государства и права [Текст]. Ч. 2: учеб. / под ред. О.И. Чистякова. Москва, 1997.

КОСТЬ ЛЕВИЦЬКИЙ – ПОЛІТИЧНИЙ ДІЯЧ ЗУНР

МАНВЕЛШВІЛІ Ірина Кахівна,
*студентка юридичного факультету
Тернопільського національного
економічного університету*

Постановка проблеми. В умовах сучасної політичної ситуації в Україні, народ потребує взірця для поведінки нашої політичної еліти, яка б прагнула підняти країну на новий рівень розвитку та зберегти її цілісність та суверенність. Саме однією з таких постатей в історії української держави є Кость Левицький – видатний політичний діяч ЗУНР та борець за волю українського народу.

Стан дослідження: Кость Левицький – надзвичайно талановита особа, яку не можна оминати, досліджуючи період ЗУНР. Тому постать К. Левицького висвітлена, більшою чи меншою мірою, у багатьох працях присвячених даному періоду. У цьому плані, доцільно виділити праці наступних науковців: Т.Г. Андрусяка, О.А. Вівчаренка, С.Д. Гелея, О.Ю. Карпенка, М.В. Кравчука, В.С. Кульчицького, М.Р. Литвина, С.А. Макарчука,